

РОМЕНСЬКИЙ УНІВЕРМАГ «ТОРГСИН»: БІОГРАФІЧНІ ДОВІДКИ¹

В даній статті автор, використовуючи широке коло архівних документів, розглядає невідомі раніше сторінки з історії функціонування крамниці «Торгсин» у Ромнах. Особлива увага приділена поновленню імен працівників крамниці «Торгсин».

Ключові слова: система «Торгсин», Ромни, крамниця, біографія.

Історії життя пересічних громадян зрідка стають об'єктом вивчення дослідників. Вони є своєрідним безликим тлом, на фоні якого відбуваються грандіозні перетворення, війни, революції. Познайомившись з ними ближче, історики отримують унікальну можливість з незвичного боку поглянути на відомі їм події, виявити оптимальні моделі виживання у складних соціально-економічних і політичних умовах. Десятиліттями вітчизняні історики уникали тематик, що прямо чи опосередковано пов'язувалися з суперечливими, ба навіть трагічними сторінками радянської дійсності першої половини 1930-х років. Саме в цей складний період на історичній арені з'явилася організація з дещо дивною назвою – «Торгсин». Їй судилося відіграти ключову роль у процесі викачування валютних цінностей з кишень радянських громадян.

Перші наукові розвідки, присвячені роботі «Спеціальної контори торгівлі з іноземцями на території СРСР» (скорочено – Торгсин), з'явилися після розпаду Радянського Союзу. Сьогодні беззаперечними фахівцями з даної проблематики є О.О. Осокіна та В.І. Марочко, в доробку яких налічуємо одну монографію та з три десятки статей [1]. Активно розвивається так званий регіональний напрямок, у рамках якого історія організації вивчається на рівні республік, областей, районів чи окремих населених пунктів. Варто тут згадати праці І.В. Павлової, О.Ю. Орешкіна, О.Ю. Мельничук, І.В. Шуйського, О.Д. Попова [2]. Однак, питанням поновлення імен торгсинівських працівників вони не приділяли достатньої уваги.

Пропонована розвідка має на меті поглянути на роботу окремої філії об'єднання, в даному випадку мова йде про Роменський універмаг «Торгсин», через постаті її співробітників. Директор та його підлеглі ставали уособленням організації на місцях, від компетентності, толерантності, умінь яких залежали її успішність і сприйняття населенням. Інформація про працівників універмагу в Ромнах розпорошена по архівних справах, що зберігаються в державних архівах Чернігова, Сум, Києва. Вона є фрагментарною, тому не дозволяє відтворити повноцінні біографії, хоча пропоновані біографічні довідки, нехай і в загальних рисах, але реконструюють загальний образ типового торгсинівського працівника.

1. Стаття підготовлена за підтримки Holodomor Research and Education Consortium (Canadian Institute of Ukrainian Studies, University of Alberta).

Представництво Торгсину в Ромнах було одним з найпотужніших на Чернігівщині. У березні 1933 р. на нього припадало 14,3 % валютних надходжень Чернігівської обласної контори «Торгсин» [3, арк. 13]. За даними промислово-фінансового плану на 1934 р. обіг осередку мав становити не менше 40,8 тис. руб. [4, арк. 74]. Філія об'єднувала універмаг, два склади, до двох пунктів скуповування цінностей. До грудня 1932 р. вона перебувала у складі Харківської облконтори «Торгсин». Рішення про підпорядкування її новоствореній обласній конторі з центром у Чернігові закріпили наказом № 165 по Всеукраїнській конторі «Торгсин» від 21 листопада 1932 р. [5, арк. 55].

Роменський універмаг «Торгсин» відкрили 16 серпня 1932 р. у будинку № 3 по вулиці Шевченка [6, арк. 35]. Уродженка с. Протасівка (нині у складі с. Сміле) Роменського району Сумської області Варвара Логан (1915 р. н.) пригадувала: «У Ромнах у той час, коли я була на тих курсах, то спостерігала, як тут на Шевченківському бульварі був торгсин, й біля цього торгсину коли я проходила, то завжди повно людей в черзі стояло. В черзі стояли до торгсина, а тут на хіднику сиділи люди, хоч кожного разу поліція їх проганяла, й можна було спостерігати кожного ранку, як підбирали цих людей» [7, с. 259].

Ім'я першого директора універмагу нам не вдалося встановити. Хворіючи на сухоти, він 2 жовтня 1932 р. відбув на лікування до санаторію, чим змусив керівництво Харківської обласної контори «Торгсин» підшукувати йому заміну [8, арк. 7 та зв.]. Вибір пав на члена партії Ф.Ф. Антоненка. 27 жовтня 1932 р. той обійняв посаду директора універмагу з окладом у 300 руб., однак очолював її менше року [9, арк. 1]. На початку літа 1933 р. Ф.Ф. Антоненка звільнили з заборонаю обіймати будь-які посади в організації (наказ № 82 по Роменському універмагу «Торгсин» від 2 червня 1933 р.) [8, арк. 23]. Суворі обмеження стали наслідком звинувачень його в злочинній халатності, невмілому управлінні осередком, що завдало збитків системі на понад 500 руб. 23 вересня 1933 р. справу передали прокуратурі м. Ромни, рік потому – переадресували харківській міліції, однак і на початок 1935 р. жодних рішень по ній не було прийнято. Справа продовжувала перебувати в категорії незавершених [10, арк. 49; 11, арк. 114; 12, арк. 170].

Ф.Ф. Антоненка змінив уродженець Ромнів Василь Якович Нижник (1901 р. н.) [8, арк. 23]. Здобувши початкову освіту, він пройшов професійний шлях від учня до помічника директора місцевого механічного заводу, отримав фах формувальника, у 1930 р. поповнив ряди ВКП(б) [13, арк. 346; 14, арк. 166; 15, арк. 149 та зв.] В анкеті слухача торгсинівських курсів, датованій 22 листопада 1933 р., значилося, що загальна підготовка Василя Яковича є задовільною, на заняття він не спізнювався, користувався авторитетом, вважався «ідеологічно витриманим» з цілком прийнятною успішністю [13, арк. 347]. За його керівництва намітилися якісні зрушення в роботі універмагу, а ударне виконання валютного плану першого

півріччя 1934 р. було винагороджено грошовою премією в 150 руб. Ще 200 руб. В.Я. Нижник мав розподілити між підлеглими [16, арк. 61]. Посаду директора Василь Якович залишив наприкінці серпня 1934 р. Востаннє його прізвище згадується у листі уповноваженого Наркомзовнішторгу СРСР М.А. Каттеля до свого підлеглого в Чернігівській області М.Н. Полонського від 21 листопада 1934 р., де він радить негайно звільнити В.Я. Нижника та передати справу на нього в суд. Ймовірно, Василя Яковича звинувачували в розтраті, як і більшість тогочасних співробітників універмагу [12, арк. 195 зв.].

З 1 вересня 1934 р. обов'язки керівника місцевої філії поклали на члена КП(б)У Матвія Абрамовича Ітенберга (1900 р. н.), який не вирізнявся ні гарною освітою, ні фахом [8, арк. 44; 13, арк. 6; 17, арк. 11]. Одразу вплинути на роботу універмагу він, зрозуміло, не зміг, про що не забарилася написати газета «Конкурсний листок», що видавалася конкурсною комісією Чернігівської обласної контори «Торгсин». У номері за 10 вересня 1934 р. зазначалося, що Матвія Абрамовича зарахували до торгсинівських керівників, які «ганебно відстають в боротьбі за виконання плану». Показники виконання плану дійсно були низькі – всього 29,1 % [18, арк. 2].

«Поблизу крамниці щоденно чекає натовп покупців до ста осіб, – доповідав у січні 1933 р. інспектор Харківської облконтори «Торгсин» А.І. Черніковський, – багато приїжджих очікують по три доби і не можуть дочекатися... При відкритті натовп покупців винятково прямує в бакалійний відділ» [19, арк. 76]. Першими керівниками бакалійного та продовольчого відділів Роменського універмагу «Торгсин» стали А.М. Костяненко (1903 р. н.) і Геннадій Гнатович Ващенко (1906 р. н.). Обійнявши 16 серпня 1932 р. посаду завідувача продвідділу, А.М. Костяненко нічим особливим себе не проявив, натомість зумів завдати збитків об'єднанню на понад 19,1 тис. руб. (справа передана до суду 23 вересня 1933 р.) [11, арк. 114; 19, арк. 57]. Аналогічна доля спіткала Г.Г. Ващенка, керівника бакалійного відділу з 1 серпня 1932 р. Розмір завданої ним шкоди вимірювався сумою в понад 6,4 тис. руб. (в суд справу направили 17 грудня 1933 р.) [8, арк. 1; 10, арк. 49; 11, арк. 114; 19, арк. 57]. Швидких рішень по таким справам очікувати не доводилося, що надто дратувало керівників облконтори. Підозрювані місяцями, а то й роками, очікували на їх розгляд без жодних суттєвих санкцій, окрім хіба що звільнення.

Налагодити роботу продовольчого і бакалійного відділів універмагу був покликаний Афанасій Петрович Лисенко (1895 р. н.), який приступив до виконання обов'язків завідувача 1 липня 1933 р. Він здобув початкову освіту, протягом 1915–1919 рр. служив у царській армії, мав фах продавця. На посаді Афанасій Петрович протримався орієнтовно до кінця листопада 1933 р. [9, арк. 55 зв.; 15, арк. 116 та зв.; 20, арк. 192; 21, арк. 27 зв.]. Йому на зміну 18 січня 1934 р. прийшов комсомолец Дмитро Олександр

дрович Васюта (1911 р. н.) [15, арк. 43 та зв.]. Ледей проминуло півроку, а нового завідувача продвідділу спіймали на крадіжці товарів на загальну суму в понад 25 руб. золотом. У серпні 1934 р. Дмитра Олександровича заарештували [8, арк. 44; 12, арк. 171].

Керівником промислового відділу, а водночас і заступником директора універмагу, з 29 березня 1933 р. і до кінця 1934 р. значився уродженець м. Суми Андрій Дмитрович Кірічек (1891 р. н.). Освіту він здобув початкову, протягом 1915–1918 рр. служив рядовим у царській армії, до приходу в Торгсин працював мануфактурником [14, арк. 152–153 зв.; 20, арк. 192]. До роботи А.Д. Кірічек ставився сумлінно, був енергійним, ударником, про що неодноразово йшлося в його характеристиках. За перевиконання валютного плану четвертого кварталу 1934 р. Андрія Дмитровича заохотили грошовою винагородою в розмірі посадового окладу, а це 150 руб. [16, арк. 62–63; 22, арк. 176].

Обличчям універмагу були продавці, які щоденно обслуговували відвідувачів. Вони неприємно вражали покупців своїм неохайним виглядом і брудним одягом. У січні 1933 р. інспектор Харківської облконтори «Торгсин» А.І. Черніковський був настільки вражений цим фактом, що наполегливо радив директору філії придбати нові халати, проте до його думки ніхто не дослухався. До питання забезпечення співробітників новим спецодягом зверталися й пізніше, хоча і безрезультатно. Так, у листопаді 1933 р. на загальних зборах колективу Роменського універмагу «Торгсин» його озвучив завідувач кадрів Чернігівської облконтори І.Л. Розенберг [9, арк. 55; 19, арк. 76–77].

Чи не з перших днів функціонування крамниці в Ромнах посаду продавця займав член КП(б)У Ісак Гілевич Аронов (1900 р. н.). У грудні 1932 р. на нього поскаржився відвідувач, якого Ісак Гілевич нібито обважив, за що був покараний доганою з попередженням [8, арк. 9 зв.; 23, арк. 4]. Рік потому І.Г. Аронова, вже, до речі, колишнього співробітника Торгсину, звинуватили в розтраті на суму в 381 руб. Протягом 1933 р. в зловживаннях звинуватили й інших продавців універмагу: Гольмана (завдав збитків на понад 1,9 тис. руб.), Соніну-Девіну (7,4 тис. руб.), Раєва (16,2 тис. руб.) [10, арк. 49; 11, арк. 114]. Продавчиню ж М.С. Погасій звільнили у березні 1934 р. за обважування і грубе поводження з покупцями [20, арк. 183].

Запаси торгсинівських товарів зберігалися у 2–3 складах загальною площею 520 м² [24, с. 379]. У 1933 р. функції завкладом виконував В.В. Мірошнік, якого вже 3 червня звільнили, звинувативши в завданні збитків об'єднанню на майже 5 тис. руб. [8, арк. 23 зв.; 11, арк. 114]. Розслідування просувалося повільно, мандруючи між прокуратурою та міліцією. Остання згадка про нього датується січнем 1935 р., коли рішення по ній ще не було [12, арк. 170].

Значно більше інформації збереглося про бухгалтерів універмагу. Олександр Семенович Назаров (1887 р. н.) походив з родини службовців, здобув середню освіту, трудовий шлях розпочав на залізниці, де десять років пропрацював контролером. Наступні чотири роки він

значився бухгалтером Роменського шкіряного заводу, ще два – помічником бухгалтера Роменського відділення Держбанку. 10 липня 1932 р. О. С. Назаров влаштувався завідувачем оперативного обліку Роменського універмагу «Торгсин», а за дев'ять днів обійняв посаду бухгалтера з щомісячним окладом 300 руб. [15, арк. 154 зв.; 19, арк. 57]. Подальші перестановки в бухгалтерії радше походили на сімейні сварки із-за посади та уникнення відповідальності. Помічник бухгалтера Леонард Казимирович Войцехович (1895 р. н.) з перших днів роботи характеризував Олександра Семеновича як «трохи бухгалтера, трохи економіста», що відчуває себе заслабким для посади старшого бухгалтера, тому бажає її покинути. У грудні 1932 р. Л.К. Войцеховича підвищили до заступника бухгалтера, а головним бухгалтером 15 січня 1933 р. призначили досвідченого працівника Римаренка. Стан здоров'я останнього не дозволив йому пристати на пропозицію, тому він поступився посадою на користь О.С. Назарова, сам же вдовольнився функціями заступника. Однак Олександр Семенович сам бажав бути заступником. За таких обставин керівництво Торгсину вирішило підвищити до головного бухгалтера Л.К. Войцеховича, а Римаренка залишити заступником. В результаті таких пертурбацій О.С. Назаров втратив можливість обіймати престижну посаду заступника, натомість був понижений до звичайного бухгалтера. В універмазі одразу розпочалася потужна кампанія з дискредитації новопризначеного головного бухгалтера і його заступника, яка будувалася на викритті соцпоходження працівників (Леонард Казимирович походив з дворян, а Римаренко – з колишніх фабрикантів). Проігнорувати нові данні керівництво Торгсину не могло. У червні 1933 р. Л.К. Войцеховича звільнили з посади, заборонивши працювати в представництвах системи, до того ж йому інкримінували несвоечасність подання звітів, злочинні дії тощо [8, арк. 10 зв., 23; 25, арк. 311; 26, арк. 57–58]. Чи отримав з цього дивіденди Олександр Семенович – невідомо. Як би там не було, але у квітні 1935 р. він значився серед кращих касирів пункту скуповування цінностей, де, ймовірно, працював до ліквідації універмагу [27, арк. 95].

Після звільнення Л.К. Войцеховича посаду старшого бухгалтера обійняв Максим Іванович Няньчук (1896 р. н.) [8, арк. 23]. По закінченні 1914 р. вчительської школи (здобув спеціальність «вчитель початкових класів») він потрапляє на фронті Першої світової війни, де стає фельдшером. Залишивши службу в 1917 р., М.І. Няньчук вступив до школи II ступеня (колишня гімназія), далі навчався на вищих фінансово-економічних курсах. У 1931 р. він отримав диплом «економіста обліку», що дозволило претендувати на економічні посади в різних радянських організаціях. Влаштувавшись у Торгсин, він з усією прихильністю йому самовідданістю починає працювати, чітко виконує покладені на нього обов'язки, за що у листопаді 1934 р. отримує подяку з занесенням до трудового списку [14, арк. 160–161 зв.; 15, арк. 148; 16, арк. 63 зв.].

Валютні цінності населення зносило до пунктів скуповування цінностей, яких у місті працювало щонайменше два (один приймав побутове золото, інший – срібло, золоті монети та іноземну валюту). Золото скуповувалося у великому, світлому та зручному для роботи приміщенні поряд з універмагом на розі вулиць Шевченка та Луценка. З 3 серпня 1932 р. його обслуговував годинникар і ювелір Мойсей Львович Непомнящий (1894 р. н.) [8, арк. 1 зв.]. Свій трудовий шлях він розпочав у Харкові, згодом перебрався до Конотопа, а вже звідти – до Ромнів. Отриманого досвіду йому вистачило, щоб влаштуватися до Торгсину приймальником золота з окладом у 225 руб. [15, арк. 152; 19, арк. 57]. Інспектори, що перевіряли роботу скупункту, характеризували Мойсея Львовича як самовідданого працівника, який «не шкодує ні часу, ні здоров'я», за що заохочувався грошовими винагородами і продовольчими пайками вартістю в 12 руб. золотом. З вересня 1934 р. до його обов'язків додали скуповування діамантів [8, арк. 20–21, 44].

Кваліфікація приймальника-оцінювача срібла була менш переконливою. Меєр Овсійович Рассинський (1903 р. н.) був педагогом, який непогано орієнтувався в ремонті годинників. У Ромнах він почергово змінив кілька місць роботи: вісім років працював годинникарем, рік – завклубом, два роки – секретарем, ще чотири – педагогом. У Торгсин він влаштувався у травні 1933 р., проте як довго там працював – невідомо [15, арк. 185 та зв.].

Отже, в Роменському універмазі «Торгсин» спостерігалася значна плінність кадрів як серед адміністрації філії, так і серед рядових працівників. Більшість з них не мала достатнього рівня освіти чи кваліфікації, щоб обіймати керівні посади, забезпечувати безперебійну роботу осередку. Вони не надто переймалися питанням виконання валютного плану та плану реалізації товарів, натомість збагачуючись за рахунок системи. Так, протягом 1933 р. звинувачення в зловживанні та завданні збитків Торгсину висунули ледь не всім ключовим співробітникам філії. Дана проблематика потребує подальшого вивчення, зокрема заповнення прогалів в біографіях працівників, з'ясуванні їх подальшої долі.

ПОСИЛАННЯ

1. Осокина Е.А. За зеркальной дверью Торгсина / Е.А. Осокина // Отечественная история. – 1995. – № 2. – С. 86–104; Її ж: Золото для индустриализации: «Торгсин» / Е.А. Осокина. – М.: РОССПЭН, 2009. – 592 с.; Її ж: Торгсин в советской экономической системе 1930-х годов / Е.А. Осокина // Труды Института российской истории РАН. – 2013. – № 11. – С. 206–226; Марочко В.І. «Торгсин»: золота ціна життя українських селян у роки голоду (1932–1933) / В. Марочко // Український історичний журнал. – 2003. – № 3. – С. 90–103; Його ж: Обмін побутового золота на хліб в Україні періоду Голодомору 1932–1933 років / В. Марочко // Український історик. – 2008. – № 3–4. – С. 194–209.
2. Павлова И.В. Торгсины в Западно-Сибирском крае / И.В. Павлова // Экономика и организация. – 2003. – № 3. – С. 162–169; Орешкин О.Ю. Организационно-правовые мероприятия по противодействию хищениям и злоупотреблениям в работе торговой сети Ивановской областной конторы Торгсин в 1933–1935 гг. / О.Ю. Орешкин // Вестник Владимирского юридического института. – 2012. – № 4. – С. 162–165; Мельничук О. Київська обласна контора «Торгсину» (1931–1936 рр.): становлення та функціо-

нування: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спеціальність 07.00.01 «Історія України» / О.Ю. Мельничук. – К., 2015. – 18 с; Шуйський І.В. Всеукраїнська контора «Торгсин» у Харкові в 1932–1934 роках / І.В. Шуйський // *Studia Slobozhanica: Матер. міжнар. наук.-метод. конф.* – Харків, 2016. – С. 86–90; Попов А. Деяльність в Криму Всесоюзного об'єднання по торгівлі з іноземцями в СРСР (1931–1936 гг.) / А. Попов // *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «История».* – 2007. – Т. 20. – № 1. – С. 66–72.

3. Державний архів Чернігівської області (далі – Держархів Чернігівської обл.), ф. Р-1369, оп. 1, спр. 42, 26 арк.

4. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-2063, оп. 1, спр. 571, 292 арк.

5. Державний архів Сумської області (далі – Держархів Сумської обл.), ф. Р-1629, оп. 1, спр. 4, 69 арк.

6. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 4051, оп. 1, спр. 23, 66 арк.

7. Великий голод в Україні 1932–1933 років : у IV т. / [виконавчий директор комісії Джеймс Мейс]. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – Т. III : Свідчення очевидців для Комісії Конгресу США. – 2008. – 782 с.

8. Держархів Сумської обл., ф. Р-5608, оп. 1, спр. 8, 58 арк.

9. Держархів Сумської обл., ф. Р-1629, оп. 1, спр. 20, 60 арк.

10. ЦДАВО України, ф. 4051, оп. 1, спр. 94, 203 арк.

11. Держархів Чернігівської обл., ф. П-616, оп. 1, спр. 379, 124 арк.

12. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-2063, оп. 1, спр. 334, 237 арк.

13. ЦДАВО України, ф. 4051, оп. 1, спр. 33, 392 арк.

14. ЦДАВО України, ф. 4051, оп. 1, спр. 125, 207 арк.

15. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-1369, оп. 1, спр. 57, 241 арк.

16. Держархів Чернігівської обл., ф. П-470, оп. 1, спр. 932, 102 арк.

17. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-1369, оп. 1, спр. 119, 59 арк.

18. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-2063, оп. 1, спр. 543, 6 арк.

19. Держархів Сумської обл., ф. Р-1629, оп. 1, спр. 3, 78 арк.

20. ЦДАВО України, ф. 4051, оп. 1, спр. 133, 215 арк.

21. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-1369, оп. 1, спр. 56, 59 арк.

22. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-2063, оп. 1, спр. 330, 291 арк.

23. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-1369, оп. 1, спр. 58, 42 арк.

24. Горох М. В. Роменська крамниця «Торгсин» (1932–1935 рр.) / М.В. Горох // *Сіверщина в історії України: збірник наукових праць.* – К. – Глухів, 2017. – Вип. 10. – С. 377–385.

25. ЦДАВО України, ф. 4051, оп. 1, спр. 180, 320 арк.

26. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-1369, оп. 1, спр. 4, 438 арк.

27. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-2063, оп. 1, спр. 578, 318 арк.

Горох Н.В. Роменский универмаг «Торгсин»: биографические справки

В данной статье автор, используя широкий круг архивных документов, рассматривает неизвестные ранее страницы из истории функционирования магазина «Торгсин» в Ромнах. Особое внимание уделено восстановлению имен работников магазина «Торгсин».

Ключевые слова: система «Торгсин», Ромны, магазин, биография.

Horokh M.V. Romny department store «Torgsin»: biographical profiles

In this article the author using the wide circle of archive documents examines previously unknown pages of «Torgsin» history in Romny. The special attention is spared to renewal of workers' names of Torgsin's store.

Key words: system of «Torgsin», Romny, store, biography.

13.02.2018 р.

УДК 94(477): 321.02 «1941/1943»

Н.М. Салтан

ВНЕСОК ВАСИЛЯ ДУБРОВСЬКОГО ТА ДМИТРА СОЛОВЕЯ У РОЗБУДОВУ ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ ХАРКОВА ЗА ЧАСІВ НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ, 1941–1943 РР.

У статті аналізується громадсько-політична діяльність яскравих представників харківського істеблішменту – В.В. Дубровського та Д.Ф. Соловєя в роки нацистської окупації. Авторка дійшла висновку, що саме ці особи стали найбільш дієвими представниками товариства «Просвіта», які намагались культивувати та поширювати українську національну ідею у піднімецькому Харкові у 1941–1943 рр.

Ключові слова: громадська діяльність, окупація, нацистський режим, товариство «Просвіта», Харків.

Складні і суперечливі тенденції спроб відродження та розвитку сфери гуманітарного життя у роки окупації, антропологічний вимір та оцінка подій Другої світової війни в останні роки стають доволі популярними. Традиційна штучна та спалювана героїка і батальність доленосних епізодів, притаманних радянській історіографії, відходить у минуле. Все частіше предметом дослідження стають аспекти повсякденного життя мешканців регіонів України, що опинилися під німецькою окупацією. У свою чергу об'єктом таких наукових розвідок виступають окремі особистості, що мали певний вплив на перебіг подій, пов'язаних з національно-культурним відродженням та культивуванням української національної ідеї в кінці першої половини ХХ ст. Одними з таких яскравих персоналій, що залишили глибокий слід в історії Харкова часів окупації, стали уродженці Чернігівщини – Василь Дубровський (1897–1966) та Дмитро Соловей (1888–1966), діяльність яких у 1941–1943 рр. набула майже хрестоматійного характеру.

Варто зауважити, що життєдіяльності окремих персоналій, які зіграли значну роль у організації спроб національного відродження Харкова та Харківщини 1941–1943 рр., історії функціонування товариства «Просвіта» та інших громадських організацій, специфіці культурно-освітнього життя прифронтової зони, присвятили свої праці вітчизняні історики: Л. Бадєєва [1], В. Казимір [6], М. Коваль [7], Д. Титаренко [22], Р. Рибальченко [11; 12], А. Ско-робогатов [15; 16], Т. Чугуй [23; 24; 25].

До першоджерел з даної теми варто віднести й документальні матеріали фонду Р-2982 Державного архіву Харківської області, фонду 1 опису 23 Центрального державного архіву громадських об'єднань України та статті в окремих номерах газети «Нова Україна», яка, майже безперервно, друкувалась у Харкові з грудня 1941 по серпень 1943 року, висвітлюючи яскраві епізоди громадсько-політичного та культурного життя міста та області [2; 3; 20; 21; 9; 17].

Аналіз реального перебігу подій тих років був би неможливим без опрацювання спогадів персоналій, які жили